

Motion till riksdagen 2007/08:A379

av Lars Ohly m.fl. (v)

Arbetstider

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att lagen om anställningsskydd bör ändras för att garantera rätt till heltid.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att slopa mertidsbegreppet.
3. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag om sänkt övertidstak.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att dispensansökan för övertid utöver allmän övertid ska innehålla yttrande från företagshälsovård.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att dygnsvilan i arbetstidslagen ska vara densamma som definitionen av natt, dvs. 22–06.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att inleda en stegvis förkortning av arbetstiden genom att sänka arbetstidsnormen i arbetstidslagen.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att regeringen ska återkomma med förslag om genomförande av Arbetstidskommitténs, Knas, förslag till inflytanderegler.

2 Heltid en rättighet – deltid en möjlighet

SCB:s arbetskraftsundersökningar visar att deltidarbete av arbetsmarknads-skäl, dvs. att arbetsgivaren endast erbjuder deltid trots att arbetstagaren vill och kan arbeta heltid, har ökat från 215 000 till 268 900 andra kvartalet 2007. Av de ungefär 270 000 anställda med ofrivilligt korta arbetstider andra kvar-talet 2007 är 174 700 kvinnor och 94 200 män. De så kallade behovsanställ-ningarna har också ökat kraftigt. Från ungefär 40 000 år 1990 till i dag nästan

Fel! Okänt namn på

145 000 personer. Denna typ av extremt otrygga anställningar, utan någon garanterad minimiarbets tid, är i särklass vanligast bland kvinnliga arbetare.

LO-rapporten Anställningsformer och arbetstider från 2005 visar dessutom att 22 procent av de LO-anslutna kvinnor som är födda utanför Norden – och har bott högst 9 år i Sverige – är deltidsarbetslösa. Motsvarande siffra för samtliga arbetande kvinnor födda i Sverige är 14 procent och 4 procent för män födda i Sverige. Deltidsarbetslöshet är alltså i huvudsak ett problem för kvinnor i arbetsyrken, i synnerhet utlandsfödda.

Det ofrivilliga deltidsarbetet och de otrygga anställningarna gör att företrädesvis kvinnliga arbetare förvägras möjligheten till en lön som går att leva på. Deltidsarbete innebär förutom en lägre inkomst även sämre utvecklingsmöjligheter i arbetet och en sämre löneutveckling. Deltidsarbete leder också till lägre ersättning från socialförsäkringssystemen, a-kassan och pensionssystemet och låser fast framför allt kvinnor i ekonomiskt beroende antingen av samhället eller av en partner. Deltidsarbetslösheten är ett av de mest grundläggande strukturella problemen som upprätthåller orättvisorna mellan kvinnor och män i arbetslivet.

De fackliga organisationer som representerar många deltidsanställda – Kommunal, Handelsanställdas förbund, Hotell- och restaurangfacket och Handelstjänstemannaförbundet – har länge kämpat för att få till stånd avtal om rätt till heltidsanställningar, men arbetsgivarna har mycket bestämt avvisat kraven. Det är ingen tillfällighet. För arbetsgivare är det både lönsamt och smidigt med deltidsanställda. Schemaläggningen blir mer flexibel och möjligheten att låta deltidsanställda gå in och täcka upp vid sjukfall och arbetstoppar är billigare och smidigare än att kalla in vikarier eller beordra övertid.

För många deltidsanställda har möjligheten att få ersättning från a-kassan genom att fyllnadsstämpla upp till motsvarande en heltidstjänst ändå gett något så när rimliga levnadsvillkor. Arbetslöshetsförsäkringen har alltså täckt upp för de ekonomiska förluster som arbetsgivaren orsakat de enskilda genom att förvägra en anställning som det går att leva på.

Från och med januari 2008 ska denna möjlighet begränsas kraftigt. Regeringen har föreslagit att möjligheten till deltidsstämpling ska begränsas till 75 dagar. Regeringen motiverar försämringen med att detta ska öka incitamenten för deltidsarbetslösa att ”gå upp i arbetstid”.

Det är nu inte det som är problemet i sammanhanget – det är ju att hela branscher är organiserade kring deltidstjänster och att de anställda i dessa branscher inte har möjlighet att välja omfattningen på sin egen arbetstid. Vad regeringen gör med sin reform är att vältra över kostnaden för deltidsarbetslösheten från arbetslöshetsförsäkringen till de deltidsarbetslösa själva. Av alla tänkbara lösningar på deltidspöblemet är detta den absolut sämsta, och det tyder på en stor likgiltighet inför människors livssituation. Betydligt större är empatin med arbetsgivarna, vars rätt att erbjuda jobb som ger så liten inkomst att den inte går att leva på lämnas helt ograverad.

Vänsterpartiet avvisar den här försämringen och föreslår istället en lösning som siktar in sig på själva grundproblemet. Vi vill lagstifta om rätt till heltid

medan deltid ska fortsätta att vara en möjlighet när parterna är överens om det.

Lagen bör vara utformad så att anställningar på deltid ska kunna ingås om det finns särskilda skäl, och de ska då ha ett fast arbetstidsmåt och vara reglerade mellan parterna på arbetsmarknaden. **Lagen om anställningsskydd bör ändras i enlighet med vad som i motionen anförs om rätt till heltid.** Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Riksdagen har behandlat detta yrkande i betänkande 2006/07:AU9 och skriver följande som motivering till att riksdagsmajoriteten avslår förslaget om rätt till heltid: ”Utskottet anser det viktigt att den som vill får möjlighet att gå upp i sysselsättningsgrad. Den offentliga sektorn har ett särskilt stort ansvar för denna fråga. I dag löses frågan om hel- och deltidsanställning vanligen avtalsvägen, och det finns ingen anledning att ändra på den ordningen.”

Vänsterpartiet delar inte uppfattningen att det inte skulle vara befogat för lagstiftaren att reglera den här frågan, eftersom det så tydligt visat sig att de fackliga organisationerna i de kvinnodominerade tjänstesektorerna inte ens i centrala förhandlingar lyckats nå framgång trots otaliga försök. Vi menar vidare att utskottet bör få chansen att ompröva sitt tidigare ställningstagande mot bakgrund av regeringens föreslagna försämringar av möjligheten till deltidstämpling.

2.1 Mertidsbegreppet

Mertidsbegreppet i arbetstidslagen stimulerar inrättandet av deltidsanställningar. Detta begrepp bör tas bort ur lagen. Bara ett entydigt begrepp bör finnas för vad övertid är, dvs. sådan arbetstid som överstiger ordinarie arbetstid i anställningsavtalet. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

3 Minskat övertidsuttag

Totalt har antalet lönearbetstimmar i Sverige legat relativt stabilt på 120–130 miljoner timmar per vecka sedan början av 1980-talet. Men bakom siffrorna döljer sig stora interna förändringar. Antalet personer i arbetsför ålder har ökat kraftigt. Totalt har antalet faktiska lönearbetstimmar, fördelat på de arbetsföra, minskat.

Enligt SCB:s Arbetskraftsundersökning som avser hela året 2006 var 4 340 600 personer sysselsatta (anställda eller företagare). Den genomsnittliga överenskomna arbetstiden för hela arbetsmarknaden under året i åldrarna 16–64 år var 37,5 timmar per vecka. Bland män i samma åldersgrupp var den genomsnittliga överenskomna arbetstiden 39,9 timmar per vecka och bland kvinnor 34,9 timmar per vecka.

Deltidsarbete med mindre än 19 timmars arbete per vecka är dubbelt så vanligt bland kvinnor som bland män. År 2006 var det bland männen

Fel! Okänt namn på

2 014 000 personer vilka hade en genomsnittlig överenskommen arbetstid på mer än 35 timmar per vecka och 1 713 000 män på mer än 40 timmar per vecka. Samtidigt hade endast 1 322 000 kvinnor en genomsnittlig överenskommen arbetstid på mer än 35 timmar per vecka.

När det gäller övertidsuttag är även denna tid ojämnt fördelad mellan kvinnor och män. Enligt AKU för 2006 arbetade i genomsnitt 427 000 män mellan 16 och 64 år övertid varje vecka. Motsvarande antal kvinnor som arbetade övertid varje vecka var 290 000. Det totala antalet övertidstimmar var dubbelt så stort bland män som bland kvinnor under en genomsnittsvecka 2006.

Sammanfattningsvis har män en högre genomsnittlig överenskommen arbetstid per vecka än kvinnor, och de jobbar dubbelt så många övertidstimmar som kvinnor. Samtidigt står ett stort antal arbetsföra helt utanför arbetsmarknaden eller arbetar mindre än de skulle vilja och kunna. Kvinnor är överrepresenterade bland de deltidsarbetslösa och utför den största delen av det obetalda hushållsarbetet samtidigt som männen har större möjligheter att jobba heltid och på grund av bl.a. övertidsarbete inte tar ansvar för det obetalda hemarbetet. För att kvinnors försörjningsmöjligheter ska förbättras och det obetalda hemarbetet ska bli jämnt fördelat krävs därför rätt till heltid och en förändring av möjligheterna till övertidsuttag.

TCO har i en rapport visat att dagens nivå på övertidsuttag motsvarar nästan 20 000 jobb. All övertid går naturligtvis inte att omvandla till nya jobb. Däremot bör mer av permanent övertid kunna omvandlas till nya jobb. Övertidens ursprungliga syfte var att ge företagen möjlighet att klara av tillfälliga produktionstoppar. TCO menar i sin rapport att mycket talar för att företagen i själva verket permanentat ett högt övertidsuttag av befintlig personal i stället för att nyanställa.

När taket på övertiden, som ligger på max 200 timmar per kalenderår, passerats är risken stor att den övergår till dold, obetald övertid, vilket i praktiken är en timlönesänkning.

För att minska belastningen på anställda med höga krav på övertidsuttag och skapa förutsättningar för fler nyanställningar bör därför övertidstaket sänkas till 150 timmar innan dispens krävs. 150 timmar innebär att EU-gränsen om max 48 timmar under en fyramånadersperiod klaras. Efter den tillåtna övertiden kan dispens medges om 150 timmar under ett kalenderår. Regeringen bör återkomma med förslag till sänkt övertidstak i enlighet med förslaget ovan. Detta bör riksdagen begära.

Alla arbetstidsregler är till för att skydda löntagares hälsa. Det finns därför skäl att skärpa kraven på att hälsoaspekterna skall beaktas. Därför bör dispensansökan innehålla ett yttrande från företagshälsovården. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

4 Obekväma arbetstider

LO-medlemmar är den grupp som oftast arbetar på obekväma och oregelbundna tider. Bland LO:s kvinnor är det nio gånger vanligare att ha obekväma eller oregelbundna arbetstider än bland Sacos kvinnor. Bland männen är det nästan fem gånger vanligare inom LO än inom Saco. Drygt 50 procent av småbarnsmammorna inom LO arbetar på obekväma eller oregelbundna arbetstider. Motsvarande andelar för TCO är 15 procent och för Saco ännu lägre.

Arbetsstidslagen innehåller ett förbud mot nattarbete. Om de avtalsslutande parterna inte kommer överens om en annan förläggning av arbetstiderna är det lagen som gäller, vilket ger arbetstagarna visst inflytande över arbetstidens förläggning. Vill arbetsgivaren förlägga arbetstiden på natten eller variera veckoarbetstiden måste denne förhandla och träffa överenskommelse om detta med den fackliga organisationen. Så sker också i stor utsträckning. Processindustri, sjukvård, transporter, bensinmackar, telefonbanker m.fl. bedriver verksamhet dygnet runt. Arbetsgivarna köper ökad flexibilitet och bättre avkastning på sina investeringar genom att erbjuda kortare arbetstid och/eller ekonomisk ersättning. Arbetstagarna garanteras ett visst inflytande över arbetstidens förläggning via avtal och får kompensation i tid eller pengar för obekväma arbetstider och oregelbundet arbete.

Nattarbete och skiftarbete sliter hårt på människor. 24-timmarssamhället gör det allt viktigare att förbättra skyddet för personal som arbetar på obekväma arbetstider.

Mot bakgrund av det som anförs bör den dygnsvila som anställda har rätt till enligt arbetsstidslagen vara densamma som definitionen av natt, dvs. kl. 22.00–06.00 istället för dagens regler om 24.00–05.00. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

5 Förkortad veckoarbetstid

Vänsterpartiet har länge drivit frågan om en förkortning av veckoarbetstiden med målet 6-timmarsdag. Det är en välfärdsreform för alla arbetande och en jämställdhetsreform som skulle skapa förutsättningar för en rättvis fördelning av avlönat och oavlönat arbete mellan kvinnor och män. En arbetstidsförkortning är dessutom en fördelningspolitisk reform i ett läge då produktivitetsökningen och de privata storföretagens vinstuttag är historiskt höga, samtidigt som nivåerna på arbetslöshet och arbetsrelaterad ohälsa är höga.

Totalt sett arbetar kvinnor och män lika mycket. Skillnaden är att kvinnor arbetar mer obetalt och män mer betalt. Dagens arbetstidslagstiftning är utformad efter en traditionell arbetsdelning mellan könen, där varje hushåll förutsätts bestå av två vuxna, där den ene (mannen) försörjer hushållet genom förvärvsarbete medan den andra (kvinnan) sköter hushållet och omsorgen om barn.

Fel! Okänt namn på

Så ser inte dagens verklighet inte ut. Kvinnor förvärvsarbetar i lika hög grad som män, och hela vårt skatte- och socialförsäkringssystem är uppbyggt kring principen att varje individ försörjer sig på eget arbete. Den traditionella arbetsdelningen mellan könen i hemmet lever dock kvar.

Att arbeta heltid och samtidigt ha huvudansvaret för det obetalda arbetet i hemmet är betungande, i synnerhet för en småbarnsförälder. Det är mycket tydligt i statistik över arbetstidsmönster att denna ekvation ofta löses genom att kvinnor med små barn går ned till deltidsarbete för att orka ta detta ansvar, medan män som får barn i stället ökar antalet arbetade timmar utanför hemmet. På så sätt reproduceras och förstärks könsarbetsdelningen och de diskriminerande strukturerna på arbetsmarknaden. Deltidsarbete leder till lägre ersättning från socialförsäkringssystemen, a-kassan och pensionssystemet. Deltidsarbete ger dessutom en sämre löneutveckling och sämre möjligheter till fortbildning och färre karriärmöjligheter.

En förkortning av veckoarbetstiden med bibehållen lön skulle inte ensamt bryta könsuppdelningen av betalt och obetalt arbete, men den skulle göra det möjligt för fler kvinnor att jobba heltid och skapa utrymme för män att öka sina insatser i det oavlönade arbetet.

En arbetstidsförkortning skulle också ge mer tid för vila och fritidsaktiviteter och därmed bättre villkor för god hälsa och ökad livskvalitet. Dessa vinster för den enskilde behöver inte stå i motsättning till samhällsekonomiska vinster eller vinster för det privata näringslivet. Tvärtom har de försök som gjorts med förkortad arbetstid visat på flera möjliga positiva effekter: I Kiruna kommun minskade sjukskrivningarna under försöket med 6-timmarsdag. Försöket blev därmed en samhällsekonomisk vinst, även om vinsten inte kom kommunen tillgodo. Toyota i Mölndal har infört 6-timmarsdag för alla anställda. Nettovinsten och kundservicen har ökat som en effekt av reformen och också där har sjukskrivningarna minskat.

Arbetslivsinstitutet(ALI) har i en rapport från 2007 utvärderat ett stort projekt om hälsa och arbetstid. Under 2005–2006 har 426 anställda på 13 statliga och kommunala arbetsplatser arbetat 6 timmar per dag med bibehållen lön. Under tiden har ALI gjort fysiologiska tester och låtit de anställda föra anteckningar över hur de använder sin tid. Försöket visar inga förbättringar i den fysiologiska hälsan och sjukfrånvaron har inte minskat. Däremot har den subjektiva hälsan förbättrats – de anställda rapporterar att de mår bättre, känner mindre stress och känner ökad livskvalitet. Dessutom visar studien att både kvinnor och män lade ned mer tid på obetalt hemarbete men att kvinnor kände sig friare att använda sin tid även till mer socialt umgänge utanför hemmet.

För att få önskade effekter på jämställdhet, hälsa, sysselsättning och på samhällsekonomin som helhet bör en arbetstidsförkortning genomföras via lagstiftning. Kollektivavtalslösningar med förkortad arbetstid har på senare år nåtts på flera avtalsområden. Framför allt omfattas i dag akademiker, tjänstemän och arbetare i manligt dominerade sektorer av sådana avtal. De kvinno-dominerade låglöneförbunden har däremot hittills haft mycket svårt att nå avtal om förkortad arbetstid.

Den stegvisa arbetstidsförkortning via avtal som redan är ett faktum är alltså orättvist fördelad. Att sänka normalarbetstiden från 40 till 37 timmar med bibehållen lön, skulle utjämna denna orättvisa. De omedelbara ekonomiska konsekvenserna av ett sådant första steg i en generell arbetstidsförkortning skulle heller inte behöva bli särskilt omfattande. För att de långsiktiga effekterna på sysselsättning, folkhälsa och fördelningen av betalt och obetalt arbete ska få fullt genomslag bör en stegvis förkortning av normalarbetstiden genomföras med sikte på 6 timmars arbetsdag. Ett första steg i denna förkortning av normalarbetstiden bör genomföras under innevarande mandatperiod. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

6 Inflytanderegler

Nuvarande inflytanderegler har spelat, och spelar ännu, en viktig roll för arbetstagarnas möjligheter att påverka sina arbetstider och övriga arbetsvillkor. Men samtidigt speglar de delvis gårdagens arbetsliv och arbetsorganisation. Förändrade produktions- och organisationsmönster och den pågående internationaliseringen har bl.a. inneburit stora förändringar i arbetslivet.

Hierarkiskt uppbyggda arbetsorganisationer där arbetskraften övervakas och kontrolleras har fått ge plats för organisationer där verksamheternas konkurrenskraft mera bygger på aktiva och självständiga arbetstagare som tar utökat ansvar och som kräver motiverade och engagerade medarbetare. Samtidigt har ökade lönsamhetskrav i näringslivet och resursbristerna i offentlig verksamhet inneburit ett ökat antal arbetsplatser som kännetecknas av magra organisationer, högt uppdrivet tempo och höga prestationskrav med små möjligheter för arbetstagarna att påverka sin arbetssituation.

Behov finns därför av en ny inflytandelagstiftning, som förutom att fylla kollektivets behov av inflytande över strategiska verksamhetsbeslut såsom investeringar, bemanning, arbetsorganisation m.m. även sätter ökat fokus på individens behov av inflytande över sin egen arbetssituation. Inte minst gäller detta arbetstagarnas inflytande över sina arbetstider.

Vänsterpartiet har länge krävt att den arbetsrättsliga lagstiftningen skall ses över. Vi har mot bakgrund av den pågående omvandlingen av arbetslivet betonat nödvändigheten av en fortsatt demokratisering av arbetslivet där de enskilda arbetstagarnas behov av inflytande över sitt arbete är inte minst viktigt att förstärka.

Sedan år 1997 är Sverige inne i en period av höga sjuktal. Förutom lidandet för de enskilda individerna innebär det stora samhällsekonomiska kostnader. Med en stor andel av arbetskraften utanför arbetslivet undergrävs förutsättningarna för finansieringen av välfärden i framtiden. Det finns givetvis inga enkla lösningar på ohälsoproblemen – sambanden är komplexa. Aktuell arbetslivsforskning bekräftar dock att samband finns mellan den arbetsrelaterade ohälsan och magra organisationer med höga prestationskrav och litet inflytande för den enskilde arbetstagaren. Bristen på inflytande har blivit

Fel! Okänt namn på

en riskfaktor för ökad ohälsa i de nya organisationer som växer fram i arbetslivet.

År 2001 tillsatte regeringen en ny arbetstidskommitté, Knas, vars uppdrag var att pröva olika vägar till förkortning av arbetstiden samt att lämna förslag på hur dessa skulle kunna genomföras. I direktiven framhålls att arbetslivet och arbetsmarknaden under 1990-talet genomgått stora förändringar. Massarbetslöshet har ersatts av snabbt växande sysselsättning, ökade sjukskrivningstal och fler anmälda arbetsskador och sjukdomar. Kraftiga besparingar och rationaliseringar har bidragit till arbetsmiljöproblemen. Särskilt betonas den ökade stressen och hetsen i arbetslivet.

Det konstateras vidare att arbetstidens längd och förläggning är av stor betydelse för arbetstagarna och att forskningen visar att ett ökat inflytande över arbetstiden, såväl dess förläggning som dess längd, för individen kan bidra till att minska stressen och därmed uppkomsten av stressrelaterade sjukdomar. Det understryks att ökat inflytande för individen måste gå att kombinera med effektivitet och flexibilitet i verksamheten, eftersom ökat inflytande för individen är nödvändigt om bättre förutsättningar för ett utvecklande arbete, ökad hälsa och ett mera jämställt samhälle skall kunna skapas.

Inom ramen för Arbetstidskommitténs, Knas, arbete överlämnades i juni 2002 ett delbetänkande till regeringen som innehåller förslag om införande av en ny ledighetslag med fem nya lediga dagar per år samt ett ökat arbetstagarinflytande över ledighetens förläggning. Om arbetstagaren så önskar skall ledigheten kunna tas ut som timmar. Enligt förslaget skall även semesterdagar överstigande 4 veckor kunna tas ut som timmar. Sammantaget skulle arbetstagarna därmed förfoga över minst 80 timmars ledighet varje år att förlägga enligt önskemål, också om önskemålet är att korta den dagliga arbetstiden eller veckoarbetstiden.

Vänsterpartiet har länge drivit krav på förkortningar av normalarbetstiden och ökat inflytande för arbetstagarna över arbetstidens förläggning. Ökat arbetstagarinflytande över arbetstiden är en förutsättning både för ett mänskligare arbetsliv och samhälle med minskad ohälsa och ökad jämställdhet mellan kvinnor och män och för ökad produktion och produktivitet i verksamheterna. I likhet med JämO anser Vänsterpartiet att utifrån ett jämställdhetsperspektiv är en förkortning av veckoarbetstiden att föredra framför en arbetstidsförkortning som tas ut i form av lediga dagar.

Vänsterpartiet anser att Arbetstidskommitténs, Knas, förslag om stärkt arbetstagarinflytande är steg i rätt riktning. Regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag om hur förslagen från Knas ska kunna omsättas i praktiken. Detta vill vi att riksdagen skall ge regeringen till känna.

Fel! Okänt namn på

Stockholm den 4 oktober 2007

Lars Ohly (v)

Marianne Berg (v)

Hans Linde (v)

Kent Persson (v)

Josefin Brink (v)

Wiwi-Anne Johansson (v)

Elina Linna (v)

Alice Åström (v)